

Procese QED în câmpuri laser intense
tema 16

M. Penția

April 11, 2021

”Verbum sapienti sat est”

Cuprins

1	Câmpuri clasice - Rezumat	4
1.1	Ecuțiile de câmp electromagnetic (Maxwell)	6
1.1.1	Ecuția de continuitate (conservare curent electromagnetic)	8
1.2	Ecuțiile de câmp Proca	9
1.2.1	Lagrangian și ecuațiile de câmp Proca	9

Capitol 1

Câmpuri clasice - Rezumat

Câmpuri clasice	Lagrangian	Ecuțiile de mișcare (Euler-Lagrange) Ecuțiile de câmp $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial \varphi_i} - \partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_\mu \varphi_i)} \right) = 0$
Oscilator armonic	$L = \frac{m\dot{x}^2}{2} - \frac{kx^2}{2} \quad ; \quad p = \frac{\partial L}{\partial \dot{x}}$	$m\ddot{x} + kx = 0$
Coardă oscilantă	$\mathcal{L} = \frac{\rho}{2} \overbrace{\left(\frac{\partial y}{\partial t} \right)^2}^T - \frac{\rho v^2}{2} \overbrace{\left(\frac{\partial y}{\partial x} \right)^2}^V$	$\frac{\partial^2 y}{\partial t^2} - v^2 \frac{\partial^2 y}{\partial x^2} = 0$
Câmp scalar	$\mathcal{L} = \frac{1}{2} \frac{1}{c^2} \overbrace{\left(\partial_t \varphi \right)^2}^T - \frac{1}{2} \overbrace{\left(\partial_x \varphi \right)^2}^V$ $\equiv \frac{1}{2} \left(\partial_\mu \varphi \right)^2$	$\frac{1}{c^2} \frac{\partial^2 \varphi}{\partial t^2} - \frac{\partial^2 \varphi}{\partial x^2} = 0$ $\partial_\mu \partial^\mu \varphi = 0$
Câmp scalar real masiv (Klein-Gordon) (cu $\hbar = c = 1$)	$\mathcal{L} = \frac{1}{2} \left[\left(\partial_t \varphi \right)^2 - \left(\nabla \varphi \right)^2 - m^2 \varphi^2 \right]$ $\equiv \frac{1}{2} \left[\left(\partial_\mu \varphi \right)^2 - m^2 \varphi^2 \right]$	$\left(\partial_t^2 - \nabla^2 + m^2 \right) \varphi = 0$ $\left(\partial_\mu \partial^\mu + m^2 \right) \varphi = 0$
Câmp scalar complex masiv (Klein-Gordon) (cu $\hbar = c = 1$)	$\mathcal{L} = \partial_t \varphi^* \partial_t \varphi - \nabla \varphi^* \cdot \nabla \varphi - m^2 \varphi^* \varphi$ $\equiv \partial_\mu \varphi^* \partial^\mu \varphi - m^2 \varphi^* \varphi$	$\left(\partial_t^2 - \nabla^2 + m^2 \right) \varphi^* \equiv \left(\partial_\mu \partial^\mu + m^2 \right) \varphi^* = 0$ $\left(\partial_t^2 - \nabla^2 + m^2 \right) \varphi \equiv \left(\partial_\mu \partial^\mu + m^2 \right) \varphi = 0$
Câmp Schrödinger	$\mathcal{L} = i\hbar \varphi^* \dot{\varphi} - \frac{\hbar^2}{2m} \nabla \varphi^* \cdot \nabla \varphi - V \varphi^* \varphi$	$i\hbar \frac{\partial \varphi}{\partial t} = -\frac{\hbar^2}{2m} \nabla^2 \varphi + V \varphi$ $-i\hbar \frac{\partial \varphi^*}{\partial t} = -\frac{\hbar^2}{2m} \nabla^2 \varphi^* + V \varphi^*$
Câmp Dirac	$\mathcal{L} = i\hbar \bar{\varphi} \gamma^\mu \partial_\mu \varphi - mc \bar{\varphi} \varphi$ unde $\bar{\varphi} = \varphi^\dagger \gamma^0$	$i\hbar \gamma^\mu \partial_\mu \varphi - mc \varphi = 0$ $i\hbar \partial_\mu \bar{\varphi} \gamma^\mu + mc \bar{\varphi} = 0$
Câmp Maxwell	$\mathcal{L} = -\frac{1}{4} F_{\mu\nu} F^{\mu\nu} - \mu_0 j_\mu A^\mu$ unde $F_{\mu\nu} = \partial_\mu A_\nu - \partial_\nu A_\mu$ $F^{\mu\nu} = \partial^\mu A^\nu - \partial^\nu A^\mu$	$\partial_\mu F^{\mu\nu} = \mu_0 j^\nu$ $\partial_\lambda F_{\mu\nu} + \partial_\mu F_{\nu\lambda} + \partial_\nu F_{\lambda\mu} = 0$
Câmp Proca	$\mathcal{L} = -\frac{1}{4} F_{\mu\nu} F^{\mu\nu} + \frac{m^2}{2} A_\mu A^\mu$ $= -\frac{1}{2} \left[\left(\partial_\mu A_\nu \right) \left(\partial^\mu A^\nu \right) + \left(\partial_\mu A_\nu \right) \left(\partial^\nu A^\mu \right) \right]$ $+ \frac{m^2}{2} A^2$	$\partial_\nu F^{\mu\nu} + m^2 A^\mu = 0$ $\left(\partial_\nu \partial^\nu \right) A^\mu - \partial^\mu \left(\partial_\nu A^\nu \right) + m^2 A^\mu = 0$

1.1 Ecuațiile de câmp electromagnetic (Maxwell)

• Lagrangianul de câmp electromagnetic este: $\mathcal{L} = -\frac{1}{4}F_{\mu\nu}F^{\mu\nu} - \mu_0 j_\mu A^\mu$ (1.1)

- Tensorul de câmp electromagnetic este:

$$F_{\mu\nu} = \partial_\mu A_\nu - \partial_\nu A_\mu \equiv \frac{\partial A_\nu}{\partial x^\mu} - \frac{\partial A_\mu}{\partial x^\nu} ; \quad F^{\mu\nu} = \partial^\mu A^\nu - \partial^\nu A^\mu \equiv \frac{\partial A^\nu}{\partial x^\mu} - \frac{\partial A^\mu}{\partial x^\nu} \quad (1.2)$$

$$F_{\mu\nu} = \begin{pmatrix} 0 & E^1/c & E^2/c & E^3/c \\ -E^1/c & 0 & -B^3 & B^2 \\ -E^2/c & B^3 & 0 & -B^1 \\ -E^3/c & -B^2 & B^1 & 0 \end{pmatrix} ; \quad F^{\mu\nu} = \begin{pmatrix} 0 & -E^1/c & -E^2/c & -E^3/c \\ E^1/c & 0 & -B^3 & B^2 \\ E^2/c & B^3 & 0 & -B^1 \\ E^3/c & -B^2 & B^1 & 0 \end{pmatrix} \quad (1.3)$$

- Folosim tensorii metrici $g_{\mu\nu}$ de coborîre indici $g_{\nu\alpha}\partial_\mu A^\alpha = \partial_\mu A_\nu$ și $g^{\mu\nu}$ de ridicare indici $g^{\mu\beta}\partial_\beta A^\nu = \partial^\mu A^\nu$. Astfel, la o transformare termenii temporali nu schimbă de semn $A_0 = A^0$, iar cei spațiali schimbă de semn $A_i = -A^i$. Atunci, ridicarea sau coborîrea simultană a perechilor de indici spațiali (i,j) nu schimbă de semn: $\partial_i A_j = \partial^i A^j$, iar ridicarea sau coborîrea simultană a indicilor time-space (0,j), (i,0) schimbă de semn: $\partial_0 A_j = -\partial^0 A^j$ și $\partial_i A_0 = -\partial^i A^0$. De aceea, ținând cont și de antisimetria tensorului $F_{\mu\nu} = -F_{\nu\mu}$ sau $F^{\mu\nu} = -F^{\nu\mu}$ avem,

$$-F_{ij} = F_{ji} = F^{ji} = -F^{ij} \quad F_{0i} = -F_{i0} = F^{i0} = -F^{0i} \quad (i, j = 1, 2, 3)$$

- I-ul termen al Lagrangian-ului (1.1) conține $F_{\mu\nu}F^{\mu\nu}$

$$F_{\mu\nu}F^{\mu\nu} = -\overbrace{2(E_1^2 + E_2^2 + E_3^2)/c^2}^{F_{0i}F^{0i} + F_{i0}F^{i0}} + \overbrace{2(B_3^2 + B_2^2 + B_1^2)}^{F_{ij}F^{ij} + F_{ji}F^{ji}} = 2\left(B^2 - \frac{E^2}{c^2}\right)$$

Explicit

$$\begin{aligned} F_{\mu\nu}F^{\mu\nu} &= (F_{12}F^{12} + F_{21}F^{21}) + (F_{23}F^{23} + F_{32}F^{32}) + (F_{31}F^{31} + F_{13}F^{13}) + \\ &+ (F_{01}F^{01} + F_{10}F^{10}) + (F_{02}F^{02} + F_{20}F^{20}) + (F_{03}F^{03} + F_{30}F^{30}) = \\ &= (F_{12}F_{12} + F_{12}F_{12}) + (F_{23}F_{23} + F_{23}F_{23}) + (F_{31}F_{31} + F_{31}F_{31}) - \\ &- (F_{01}F_{01} + F_{01}F_{01}) - (F_{02}F_{02} + F_{02}F_{02}) - (F_{03}F_{03} + F_{03}F_{03}) = \\ &= 2\left(\partial_1 A_2 - \partial_2 A_1\right)^2 + 2\left(\partial_2 A_3 - \partial_3 A_2\right)^2 + 2\left(\partial_3 A_1 - \partial_1 A_3\right)^2 - \\ &- 2\left(\partial_0 A_1 - \partial_1 A_0\right)^2 - 2\left(\partial_0 A_2 - \partial_2 A_0\right)^2 - 2\left(\partial_0 A_3 - \partial_3 A_0\right)^2 \end{aligned}$$

• Vom deduce ecuațiile de câmp (Maxwell) din ecuațiile Euler-Lagrange: $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_\nu} - \partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_\mu A_\nu)} \right) = 0$ (1.4)

- Căutăm întâi derivatele Lagrangian-ului $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_\nu}$ în ecuația Euler-Lagrange (1.4).

In Lagrangian-ul (1.1) avem $-\mu_0 j_\mu A^\mu$ cu produsul scalar

$$j_\mu A^\mu = j_0 A^0 - j_i A^i = j_0 A_0 + j_i A_i,$$

iar derivatele $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_\nu}$ sunt: $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_0} = -\mu_0 j_0 = -\mu_0 j^0$; $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_i} = -\mu_0 j_i = \mu_0 j^i$

Atunci I-ul termen al ecuației Euler-Lagrange (1.4) $\implies \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_\nu} = -\mu_0 j^\nu$ (1.5)

- Căutăm acum și derivatele Lagrangian-ului $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_\mu A_\nu)}$ cerute în (1.4):

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_1 A_2)} = -\frac{1}{4} (+4) \underbrace{(\partial_1 A_2 - \partial_2 A_1)}_{F_{12}} = -F_{12} = +F_{21} = +F^{21} = -F^{12}$$

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_2 A_1)} = -\frac{1}{4} (-4) \underbrace{(\partial_1 A_2 - \partial_2 A_1)}_{F_{12}} = +F_{12} = -F_{21} = -F^{21} = +F^{12}$$

și similar pentru celelalte derivate spațiu-spațiu, adică,

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_1 A_2)} = -F_{12} = -F^{12} \quad ; \quad \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_2 A_3)} = -F_{23} = -F^{23} \quad ; \quad \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_3 A_1)} = -F_{31} = -F^{31}$$

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_2 A_1)} = -F_{21} = -F^{21} \quad ; \quad \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_3 A_2)} = -F_{32} = -F^{32} \quad ; \quad \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_1 A_3)} = -F_{13} = -F^{13}$$

Rezumat: derivatele spațiu-spațiu sunt: $\implies \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_i A_j)} = -F_{ij} = -F^{ij} \quad (i, j = 1, 2, 3)$

iar pentru derivatele timp-spațiu avem

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_0 A_1)} = -\frac{1}{4} (-4) \underbrace{(\partial_0 A_1 - \partial_1 A_0)}_{F_{01}} = +F_{01} = -F_{10} = +F^{10} = -F^{01}$$

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_1 A_0)} = -\frac{1}{4} (+4) \underbrace{(\partial_0 A_1 - \partial_1 A_0)}_{F_{01}} = -F_{01} = +F_{10} = -F^{10} = +F^{01}$$

și similar pentru celelalte derivate timp-spațiu, adică:

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_0 A_1)} = +F_{01} = -F^{01} \quad ; \quad \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_0 A_2)} = +F_{02} = -F^{02} \quad ; \quad \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_0 A_3)} = +F_{03} = -F^{03}$$

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_1 A_0)} = +F_{10} = -F^{10} \quad ; \quad \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_2 A_0)} = +F_{20} = -F^{20} \quad ; \quad \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_3 A_0)} = +F_{30} = -F^{30}$$

Rezumat: derivatele timp-spațiu sunt: $\implies \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_0 A_j)} = +F_{0j} = -F^{0j} \quad (j = 1, 2, 3)$

Deci, $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_\mu A_\nu)} = -F^{\mu\nu} \implies \partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_\mu A_\nu)} \right) = -\partial_\mu F^{\mu\nu}$ (1.6)

Inlocuind derivatele (1.5) și (1.6) în
ecuația de mișcare Euler-Lagrange

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_\nu} - \partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_\mu A_\nu)} \right) = 0 \quad (1.4)$$

$$\partial_\mu F^{\mu\nu} = \mu_0 j^\nu \quad (1.7)$$

Am regăsit ecuațiile Maxwell neomogene.

1.1.1 Ecuația de continuitate (conservare curent electromagnetic)

- Am văzut, ecuația de continuitate atât în mecanica cuantică nerelativistă cât și în cea relativistă, este:

$$\partial_\mu j^\mu \equiv \frac{\partial \rho}{\partial t} + \vec{\nabla} \cdot \vec{j} = 0$$

Folosind ecuațiile Maxwell neomogene $\partial_\mu F^{\mu\nu} = \mu_0 j^\nu$, ecuația de continuitate devine

$$\partial_\mu j^\mu = \partial_\mu \left(\frac{1}{\mu_0} \partial_\nu F^{\nu\mu} \right) = \frac{1}{\mu_0} \partial_\mu \partial_\nu F^{\nu\mu} = 0$$

folosind definiția $F^{\mu\nu} = \partial^\mu A^\nu - \partial^\nu A^\mu$ avem,

$$\partial_\mu F^{\mu\nu} = \partial_\mu (\partial^\mu A^\nu - \partial^\nu A^\mu) = \partial_\mu \partial^\mu A^\nu - \partial^\nu (\partial_\mu A^\mu) = \mu_0 j^\nu$$

Folosind calibrarea Lorenz: $\partial_\mu A^\mu = 0$, rămâne,

ecuația de continuitate pentru
potențialul electromagnetic A^μ

$$\partial_\mu \partial^\mu A^\nu = \mu_0 j^\nu \quad (1.8)$$

În absența curenților $j^\nu = 0$ obținem ecuația Klein-Gordon pentru particule de masă nulă $m = 0$ (fotoni) $\partial_\mu \partial^\mu \psi = 0$, adică ecuația de propagare a undelor electromagnetice.

A^ν este funcția de câmp, joacă rolul funcției de undă ψ din ecuațiile cuantice.

1.2 Ecuțiile de câmp Proca

1.2.1 Lagrangian și ecuațiile de câmp Proca

- Lagrangianul Proca, similar cu cel electromagnetic (1.1) însă fără sursă $j^\mu = 0$, dar la care s-a adăugat termenul masic:
$$\mathcal{L} = -\frac{1}{4}F_{\mu\nu}F^{\mu\nu} + \frac{m^2}{2}A_\mu A^\mu \quad (1.9)$$

- Tensorul de câmp Proca $F_{\mu\nu}$ exprimat prin componentele de câmp Proca A_μ , similar cu cele din cazul electromagnetic:
$$\begin{cases} F_{\mu\nu} = \partial_\mu A_\nu - \partial_\nu A_\mu \\ F^{\mu\nu} = \partial^\mu A^\nu - \partial^\nu A^\mu \end{cases} \quad (\mu, \nu = 0, 1, 2, 3)$$

- Exprimarea ecuațiilor de câmp Proca A_μ , cere determinarea derivatelor Lagrangianului din ecuațiile Euler-Lagrange:
$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_\nu} - \partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_\mu A_\nu)} \right) = 0 \quad (1.10)$$

- Căutăm întâi derivatele Lagrangianului $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_\nu}$ în ecuația Euler-Lagrange (1.10).

In Lagrangian-ul (1.9) avem $\frac{m^2}{2}A_\mu A^\mu$ cu produsul scalar

$$A_\mu A^\mu = A_0 A^0 - A_i A^i = A_0 A_0 + A_i A_i,$$

iar derivatele $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_\nu}$ sunt: $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_0} = m^2 A_0 = m^2 A^0$; $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_i} = m^2 A_i = -m^2 A^i$

Atunci I-ul termen al ecuației Euler-Lagrange (1.10) este $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_\nu} = m^2 A^\nu \quad (1.11)$

- Acum, derivatele Lagrangianului $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_\mu A_\nu)}$ cerute în (1.10), sunt identice cu cele din cazul câmpului electromagnetic (1.6), vezi pag.7.:

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_\mu A_\nu)} = -F^{\mu\nu} \quad \text{iar în ecuația (1.10) avem:} \quad \partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial(\partial_\mu A_\nu)} \right) = -\partial_\mu F^{\mu\nu} \quad (1.12)$$

- Inlocuind derivatele (1.11) și (1.12) în ecuația de mișcare Euler-Lagrange (1.10) obținem Ecuțiile de câmp Proca:

$$\partial_\mu F^{\mu\nu} + m^2 A^\nu = 0 \quad (1.13)$$